

GODT OG GERNE - MODALITET OG POLARITET

Af Eva Skafte Jensen (Københavns Universitet)

Indledning

At lære at forstå forskellen mellem deontisk og epistemisk modalitet¹ kræver en del abstraktion. En almindelig øvelse i den anledning er at konstruere sætninger indeholdende et modalverbum som *ville* eller *måtte*, der er flertydige i den henseende. For eksempel:

- 1 hun vil forstå sagens rette sammenhæng
- 2 han må spise to pizzaer hver dag

Derpå indsætter man et *godt* eller et *gerne* og pludselig er eksemplerne fortolkningsmuligheder entydiggjort. De er nu deontiske, og det er tilsyneladende kun nuanceforskelle i stilværdi, som afgør, om man siger a eller b:

- 1a hun vil godt forstå sagens rette sammenhæng
- 1b hun vil gerne forstå sagens rette sammenhæng

- 2a han må godt spise to pizzaer hver dag
- 2b han må gerne spise to pizzaer hver dag

Dette kan lede til to fejlagtige antagelser: 1) at *godt* og *gerne* i forbindelse med modalverber er synonyme, og 2) at *godt* og *gerne* har den funktion at udskille den deontiske betydning fra andre betydninger af modalverbet.

Ved andre modalverber end *ville* og *måtte* kan man dog ikke automatisk lave det samme regnestykke (modalverbum + *godt/gerne* = deontisk), hvilket tyder på, at *godt* og *gerne* for

¹ Se Jensen (udk.). Modalitet og dansk, for en redegørelse for begreberne epistemisk og deontisk modalitet.

det første ikke er synonyme, og for det andet ikke nødvendigvis er markører for deontisk læsning.

Godt og *gerne* har hver især en række betydninger. I det følgende skal vi se nærmere på nogle af disse, og det vil vise sig, at *godt* i de her viste eksempler angiver affirmation, eller sagt på end anden måde: at ordet befinder sig i den positive ende af en polær skala, hvor *ikke* befinder sig i den negative, mens *gerne* tilkendegiver talerens bevidsthed om pragmatisk bestemte roller i samtalsituationen.

Betydninger

Først lad os se på nogle af *godt* og *gerne*'s betydninger og funktioner. I denne sammenhæng er det kun nødvendigt at se på to betydninger for hvert af ordene², så vi holder os til *godt*₁, *godt*₂, *gerne*₁ og *gerne*₂.

*godt*₁.

- mådesadverbial afledt af adjektivet *god*. Noget bliver gjort/udført på en god måde (*det var godt sparket; godt set; godt gået*)³

- Bøjningsforhold: kan kompareres (*godt - bedre - bedst*)

- Topologi⁴: ma før præd

F	Vf	S	sa	Vi	obj	ma	præd	fa	tsa
derfor	synger	hun			den	godt			
det	var					godt	sparket		
han	vil		vel nok	være		godt	forberedt		

² *Godt* indgår i et anseeligt antal forbindelser, en del af dem idiomatiske. *Gerne* derimod har kun en yderligere funktion nemlig som aspekuel markør med betydningen *som regel: han tager gerne toget til arbejde; vingummibamser giver mig gerne hovedpine*.

³ Fx: "æhh, Mr Bean kigger omkring og, og får et anerkendende blik for sin hvide handsker, han er vel nok *godt* forberedt..." (IS:DM1B)

⁴ Jf. Heltoft 1993. Heltoft viderefører i denne artikel Hansens analyse fra 1970. Diderichsens to pladser N og A bliver foldet ud, og en mere nuanceret analyse af, hvilke sætningsled disse to pladser kan indeholde, leder frem til en mere differentieret udtryksstruktur: den her viste. Det vigtige i denne sammenhæng er at mådesadverbialet har en fast plads mellem objektet og prædikatet, og at man altså kan adskille det fra andre adverbialer, såvel frie som faste.

godt₂.

- polær markør. En ytrings positive indhold affirmeres. Dens mulige negation negeres (minus minus = plus). (jeg tror godt jeg kan få mening i denne her galskab)⁵

- Anvendes ved

a. modalverberne kunne, turde, ville, gide, måtte (men ikke ved burde og skulle)

b. menings- og sanseverber (det tror jeg godt; jeg har godt hørt uret; jeg har godt set filmen; jeg har godt læst den artikel)

c. andre verber (egl. prædikationer⁶) (husker du den kjole jeg havde på til dit bryllup? - ja, det gør jeg godt)

- Bøjningsforhold: kan ikke bøjes (*den (dvs. filmen) har jeg bedre/bedst set)

- Topologi: sa.

F	Vf	S	sa	Vi	obj	ma	præd	fa	tsa
det	har	jeg	godt	hørt					
det	havde	vi	godt						
jeg	vil		godt	læse	bogen		selv		

Opsummering: godt₁ og godt₂ er to forskellige betydningsvarianter af morfemet godt. På udtrykkssiden kommer denne forskel blandt andet til syne i de forskellige bøjningsforhold og i forskellige placeringer i sætningen. Bemærk, at man nok ville kunne sige den (dvs. filmen) har jeg set bedre, men at placeringen af bedre efter det infinitte verbum netop afslører, at vi her har med godt₁ (mådesadv.) at gøre og ikke godt₂ (den polære markør).

⁵ Fx: "så han stiller sin taske op så den anden ikke skal s kunne se noget, og han-øh prøver med la rettelak og- få fjernet det her fordi selv om han visker så kommer det altså ikke væk så han prøver med rettelak øhm og først kigger den anden han lægger godt mærke til det der rettelak så han- synes han lige må øh lakere nogle" (IS:DM5B)

⁶ Fx: "Interviewer: Jeg kom i tanke om, har du været ude for at I har haft brakning, halvbrak eller helbrak eller? Informant: Jah, det har jeg da prøvet der i gamle dage. Men det blev der itte råd til først da krigen kom, så skulle det dyrkes det hele. Til sæd. Ja. Og siden har der itte været noget der hed brak jo. Nej. Interviewer: Men det havde I i gamle dage, ikke? Informant: Ja, der havde vi godt et stykke brakjord. Ja, to tre par stykker græsjord på sådan en gård. To skifter græsjord og et stykke brakjord." (IDD:Tibirke)

gerne₁.

- sætningsadverbial afledt af substantivet gire⁷ (attrå, begærlighed). Udtrykker at noget bliver gjort med glæde/velvilje/iver. (jeg spiser gerne østers; jeg hader at støvsuge, men min mand generer det ikke - han gør det gerne; hun rydder gerne op)⁸

- Anvendes ved

a. den ikke-epistemiske variant af modalverberne ville, måtte og skulle (jeg vil gerne have to øl; jeg/du må gerne blive til i morgen; jeg skal gerne læse din ansøgning igennem før afleveringsfristen)

b. andre ikke-epistemiske verber (jeg tror gerne (på)⁹ at han er rasende; jeg læser gerne "De dødes rige" igen og igen)

- Bøjningsforhold: kan kompareres (gerne - hellere - helst)

- Topologi: sa

F	Vf	S	sa	Vi	obj	ma	præd	fa	tsa
altså	spiser	jeg	gerne		østers				
jeg	vil		gerne	have	to øl				
det	tror	jeg	gerne					på	

gerne₂.

- epistemisk markør. Noget er muligvis/kan muligvis blive sandt. (det kan gerne være; han skal gerne (=så vidt jeg ved) være død i fjor (IDD); der var gerne (=nok) femten (IDD); hvis Arafat ikke kommer hjem med noget konkret, så kan situationen gerne eksplodere igen (DR 12-radioavisen 2/10-96))

⁷ Jf. Kalkar, ODS og Etymologisk ordbog.

⁸ Fx: "øhm... han starter med at, at komme ind der på det her fine gamle bibliotek, og han, han er sådan...øh...altså...han vil gerne opføre sig nøjagtig som man skal på et bibliotek, så han sådan...reter på slipset...og sådan, kigger sig omkring og han er meget spændt på situationen der, og der står en-øh, en bibliotekar, lige indenfor døren, og-øh så skal han så, afgive bestilling til ham om hvilken bog han gerne vil have frem, og kigge på..." (IS:DM7B)

⁹ Bemærk, at at tro (på) noget/hogen er forskelligt fra det epistemiske at tro noget (dvs. det er min opfattelse at...), og at eksemplet fra godt₂ ikke duer med et gerne: *jeg tror gerne jeg kan få mening i denne her galskab.

- Anvendes især ved *kunne* (og *skulle* dialektalt?)

- Bøjningsforhold: kan ikke bøjes (*Hvis *Arafat* ikke kommer hjem med noget konkret, så kan situationen hellere/helst eksplodere igen)

- Topologi: sa

F	Vf	S	sa	Vi	obj	ma	præd	fa	tsa
det	kan		gerne	være					
så	kan	sit.	gerne	eksplodere					
han	skal		gerne	være			død		i fjor

Opsummering: *gerne*₁ og *gerne*₂ placerer sig begge på sætningsadverbialets plads og de har, ligesom *godt*₁ og *godt*₂, forskellige bøjningsforhold.

Som vi har set har *godt* og *gerne* hver især flere betydninger, funktioner og anvendelsesområder. De i denne sammenhæng særligt interessante er dels den polære markør *godt* (*godt*₁), dels sætningsadverbialet *gerne* (*gerne*₁). I de næste afsnit vil vi komme nærmere ind på analysen af disse ord.

Polaritet, modalitet og den polære markør *godt*

Man kunne sige, at den polære brug af *godt* er pleonastisk: Hvis et udtryk ikke eksplicit er negeret, hvorfor så bruge krudt på at affirmere udtrykkets positive værdi? Jeg vil her give to forklaringsforslag, et diakront og et synkront. De to forklaringer supplerer hinanden.

Først en diakron forklaring: Da jeg først begyndte på denne undersøgelse, besluttede jeg mig for at søge inspiration i ældre stadier af dansk sprog, og derfor henvendte jeg mig til Gammel-dansk ordbog. Her ligger så godt som hele den danske skriftlige produktion (eksklusive runerne) frem til 1515 ordnet alfabetisk i kasser. Jeg søgte under en række forskellige opslags-ord¹⁰ i håbet om at finde interessante og oplysende eksempler med modalverber + polær markør. Det viste sig dog at være sværere end som så, eftersom man i tiden frem til 1515

¹⁰ Nemlig: *gjarne* (adv); *goth* (adj); *kunne* (vb); *mughe* (vb); *thore* (vb); *vilje* (vb); *væl* (adv).

brugte ordet *vel* i de forbindelser, hvor vi nu bruger *godt*₁ og *godt*₂. Derudover brugtes *vel* - præcis som i moderne dansk - som epistemisk adverbial. *Vel* havde altså i gammeldansk mindst tre forskellige betydninger, hvoraf de to siden hen er blevet erstattet af *godt*, mens den tredje betydning (den epistemiske) stadig varetages af *vel*. Dette betyder, at mange eksempler med *vel* er flertydige. Se på dette tekststykke:

- 3 "...B.I. ... svor, at ham mindedes i 70 aar og "kientt" hr. N.B.B. og hans hustru .. Item vidnede O.M... at ham mindes vel i 80 aar og kendte hr B.T. og hans søn hr. N.B. ... Og sagde forskrevne M.O., at han tjente en mand i Castrup i 2 aar .." (GO: 10/4 1488 (Flak-kebjerg hd.ting, VSjælland; vid. 22/7 1598).)

Hvad angiver O.M. med *vel*? at han husker godt, dvs. er god til at huske, har en god hukommelse? (jf. *godt*₁), eller at han netop husker i modsætning til ikke-husker, altså en affirmation af huske (jf. *godt*₂).

Og hvad med dette tekststykke:

- 4 "Siden loth Almachius taghe thom oc ledæ fore sigh oc sagdhæ: mæden i æræ fødde aff ærligh slæct, iac vndrær met huat villeis i vanslæcte ether selff. Jach hauer hørt thet i tage oc giffue ethert godzs ondæ vættæ oc thom ther met ræt dom æræ dræpnæ, thom ladhæ i iorde met megel hedær. Oc forthi muge mæn vell vnderstande, at i æræ theræ fællugs mæn." (GO: Hellige Kvinder. 56,25)

Den sidste sætning her har mindst to, eventuelt tre, mulige læsninger: 1) med et epistemisk *vel*: *og af den grund vil man/folk vel forstå, at I er deres fæller*; 2) med et affirmativt *vel* (svarende til *godt*₂): *og af den grund kan man/folk godt forstå, at I er deres fæller*; og eventuelt 3) med et mådesadverbialt *vel* (svarende til *godt*₁): *og af den grund kan man/folk godt (snarere end dårligt) forstå, at I er deres fæller*.

Disse mange eksempler med flere fortolkningsmuligheder var selvfølgelig interessante men ikke brugbare i denne specifikke sammenhæng. Derfor var jeg næsten ved at opgive, da jeg forsøgte mig under opslagsordet *thore* (turde). Af 225 optegnede belæg på *thore* fandt jeg pludselig 11 eksempler, hvor *vel* indgik men ikke som hverken mådesadverbial eller epistemisk adverbial! Endnu mere interessant var, at næsten alle resten af *thore*-belæggene indeholdt en negation: *thore ey/ickæ, inthet thore iæk* etc.

Hvad vi ser her er måske sporene af en grammatikaliseringsproces. Hvis et udtryk - i dette tilfælde modalverbet *thore* - oftest bruges med en negering (uanset under hvilken form: adv., negeret obj., negeret subj.), kan dette komme til at associeres så tæt med negering, at en eksplicit markering af udtrykkets positive værdi kan synes nødvendig. Siden hen kan kombinationsmuligheden (*modal*)*verbum* + *godt* (*vel*) smitte af til resten af paradigmet og senere endnu til andre verber (egl. prædikationer).

Oplagte kandidater for denne proces er andre udtryk, som også associeres tæt med negering, som for eksempel *gide*. *Gide* optræder i moderne dansk i de allerfleste tilfælde i forbindelse med negering eller i spørgende sætninger:

- 5 jeg gider ikke se den åndssvage film
6 der er aldrig nogen der gider løfte en finger her
-
- 7 gider du købe ind på vejen hjem?
8 gider han ikke arbejde der mere?

Følgelig er positive *gide*-sætninger med affirmativt *godt* ikke overraskende:

- 9 jeg gider godt tage den med
10 jeg gider godt gå på posthuset i morgen

Kombinationen positivt udtryk + *godt* bliver efterhånden så almindelig, at praktisk talt alle udtryk kan få tilføjet et affirmativt *godt*, så snart det kunne forventes ellers at være negativt (jf. *turde* og *gide*, se også note 5), eller så snart man i særlig grad vil lægge vægt på udtrykkets positive værdi (jf. note 6). Det sidste kan illustreres ved følgende replikskifte, som jeg for få uger siden var vidne til:

- 11 A: Jonas fortalte at han havde fået en ny e-mail-adresse
B: Ja, og han ringede nemlig godt til mig og sagde det

Taler B fremhæver her sætningens positive værdi, uden at dens negative modpol på noget tidspunkt har været på tale.

Op nu den synkrone forklaring: Ethvert udtryk indeholder sin egen modsætning: et positivt kan negeres, et negativt kan få negationen opløst. En del af modalverberne befinder sig ofte i omgivelser, som udtrykker mulighed. Hele begrebet MULIGHED er en indholdskategori, som befinder sig på en polær skala, hvor SANDT ligger i den ene ende og FALSK ligger i den anden. For dansk sprogs vedkommende ses dette på udtryksniveauet repræsenteret ved *godt* i den ene ende og *ikke* i den anden.

SANDT MULIGHED FALSK

godt *muligvis, evt., måske etc.* *ikke*

Den synkrone forklaringsmodel giver samtidig forklaringen på, at man kan komme til at lave fejlslutning 2), at *godt* (og *gerne*) er deontiske markører: De epistemiske modalverber ligger nemlig i den polære skalas midterfelt, dvs. i MULIGHEDSområdet. Et polært, affirmativt *godt* angiver naturligvis, at et givet udtryk er det modsatte af sin modsætning, negationen, men det angiver også, at det ikke befinder sig i MULIGHEDSområdet, dvs. ikke i det epistemiske område, og derfor kan man komme til at slutte, at det er deontisk. Fejlkonklusionen er altså forståelig, men dog en fejlkonklusion: Den deontiske læsning er en sidegevinst ved den polære brug og forekommer kun i særlige tilfælde som ved verberne *måtte*, *ville* og (til dels) *kunne*¹¹.

Ydermere anskueliggør denne forklaring, hvorfor modalverberne *burde* og *skulle* ikke lader sig parre med den polære markør *godt*: mens *kunne*, *turde*, *ville*, *gide* og den epistemiske variant af *måtte* alle angiver MULIGHED, angiver *burde* og *skulle* kun NØDVENDIGHED og har derfor intet at gøre i den ovenstående model¹².

¹¹ Bemærk et eksempel som: *jeg ved sørne ikke hvor han er lige nu...han kan godt være på sit kontor, har du prøvet der?* Her bruges *kan* epistemisk, og *godt* er således ikke en deontisk markør. Det er dog stadig en polær markør.

¹² Se i øvrigt Jensen (udk.). Modalitet og dansk, for en redegørelse for begreberne MULIGHED og NØDVENDIGHED i forbindelse med modalitet.

Sætningsadverbiallet *gerne* og den polære markør *godt*

Hvorfor kan man ledes til at tro at *godt* og *gerne* er synonymmer ved modalverberne? Jo, de pragmatiske omstændigheder er ens ved *ville godt/gerne* og *måtte godt/gerne*.

Netop ved *ville* og *måtte* anvendes ofte sætningsadverbiallet *gerne*, og oven i købet således at *ville* og *måtte* + *gerne* bruges i netop de situationer, hvor det ikke er den epistemiske brug af modalverbet, der kommer på tale. Den ikke-epistemiske (volitive) brug af *ville* bruges sædvanligvis i situationer, hvor man giver udtryk for et ønske, måske oven i købet med forventningen om at få ønsket opfyldt eller giver udtryk for at man velvilligt udfører/gør noget (*gerne_i*).

12 jeg vil gerne have to øl

13 jeg vil gerne se på en frakke

14 jeg vil gerne reparere din cykel til på mandag

15 han vil gerne vaske op

Den ikke-epistemiske brug af *måtte* bruges i situationer, hvor en tilladelse gives (eller ej).

16 du må gerne gå ud og lege

17 jeg må gerne svømme nu (siger min læge)

Ved både *ville* og *måtte* er der tale om situationer, hvor samtalsituationens parter har fast definerede roller. Den ene part er afhængig af den anden parts velvillige indstilling. Denne afhængighed af en andens velvilje angives i ordet *gerne*¹³. Igen viser Gammeldansk ordbog sig at være et nyttigt bekendtskab. Mange af belæggene under opslagsordet *gjarne* kommer fra breve og viser forbindelser som

18 jeg takker eder gerne

19 jeg beder eder gerne

¹³ Bemærk i øvrigt den engelske brug af *oblige* i denne type situationer: *I am much obliged to you, for doing this for me.*

hvilket meget godt illustrerer dette afhængighedsforhold der er imellem to samtalepartnere, hvoraf den ene ønsker noget eller har opnået noget af den anden. *Gerne* er altså en pragmatisk bestemt størrelse, som tjener til at vise dependensforholdene mellem to (samtale)parter.

De situationer, hvor *ville* og *måtte* anvendes med enten *godt* eller *gerne*, er altså de samme. Og som nævnt i begyndelsen er det tilsyneladende kun et spørgsmål om nuanceforskelle i stilværdi, der afgør om man siger 20 eller 21:

20 jeg vil gerne lave mad i morgen

21 jeg vil godt lave mad i morgen

Men i 20 viser man gennem brugen af ordet *gerne*, at man er bevidst om rollefordelingen med sin samtalepartner, mens man i 21 egentlig blot siger, at man vil det modsatte af den negative handling, at man ikke-ikke vil lave mad = at man godt vil lave mad.

Kilder

IDD = Institut for Dansk Dialektforsknings samlinger.

IS = Italiensk Sprogbrug. Tekster indsamlet til brug for komparative undersøgelser mellem italiensk og dansk i forbindelse med SHF-projektet Italiensk Sprogbrug. DM1B = Dansk meddeler, Mundtligt referat, forsøgsperson nr.1, B-video (Mr.Bean på biblioteket).

GO = Gammeldansk ordbog. Under forberedelse. Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Litteratur

Diderichsen, Paul. 1946. Elementær dansk grammatik. 3. udgave, 9. oplag 1987. København: Gyldendal.

Hansen, Erik. 1970. Sætningsskema og verbalskemaer. Nys 2. N.E. Wille et al. (red.). København.

Jensen, Eva Skafte. udk. Modalitet og dansk.

Heltoft, Lars. 1993. Revision af indholdsfeltet. 4. møde om udforskningen af Dansk Sprog. M.Kunøe & E.V.Larsen (red.). Århus.

Kalkar, Otto. 1881-1918. Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700). København: Akademisk Forlag.

Lyons, John. 1977. Semantics, vol.2. Cambridge: Cambridge University Press.

Nielsen, Niels Åge. 1966. Dansk etymologisk ordbog. København: Gyldendal.

Ordbog over det Danske Sprog. 1918-1956.

Palmer, F.R. 1986. Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press.

Wiwel, H.G. 1901. Synspunkter for dansk sproglære. København: Det Nordiske Forlag.

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1997

EN FÆLLESNORDISK SPROGHISTORIE

Af Allan Karker (Århus)

Det værk jeg her skal forsøge at give et første indtryk af er projekteret af det tyske forlag Walter de Gruyter i Berlin. Det skal indgå i forlagets store serie med fællestitlen *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, som rent historisk, men hverken i anlæg eller indhold, har afløst samme forlags værkserie *Grundriss der germanischen Philologie*. I tidens ånd har den nye serie fået tillagt en officiel forkortelse: *HSK*, der står i rygtitlen på hvert bind, uanset at serien markedsføres med paralleltitler på engelsk og fransk som ikke stemmer med den tyske forkortelse.

Det tør siges at serien i sin helhed fremstår som kolossal. Det hidtil udkomne er 11 værker fordelt på 21 bind, og i et prospekt fra 1994 er yderligere 21 værker på tilsammen mindst 38 bind stillet i udsigt. Siden fremkomsten af det første bind omfatter serien i udgivelsesorden fra 1982 til 1996 emneområderne dialektologi, sproghistorie, sociolingvistik, computerlingvistik, ordbøger, semantik, sprogfilosofi, sprogforstyrrelser, syntaks, skrift og navneforskning. Som spredte eksempler på emner for planlagte værker nævner jeg blot morfologi, fagsprog, oversættelse, tekstlingvistik, retorik og nonverbal kommunikation.

Sproget i *HSK* er tysk, engelsk og fransk. Af de indtil nu foreliggende værker er to skrevet udelukkende på tysk, nemlig de to først publicerede: *Dialektologie* (1982-83) og *Sprachgeschichte* (1984-85); et er udelukkende på engelsk: *Linguistic Disorders and Pathologies* (1993), mens andre har bidrag både på tysk og på engelsk, enkelte desuden, men i beskedent omfang, på fransk.

Redaktører for hele serien, på tysk *Reihenherausgeber*, var fra begyndelsen Gerold Ungeheuer (Bonn) og Herbert Ernst Wiegand (Heidelberg). Da Gerold Ungeheuer døde allerede 1982, blev han efterfulgt af Hugo Steger (Freiburg i.Br.).

Som typeeksempel på udformningen af et værk vælger jeg den allerede nævnte *Sprachgeschichte*. Ligesom alle andre i serien er den forsynet med en undertitel, der indeholder betegnelsen 'håndbog'; her lyder den *Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, og af begrænsningen i adjektivet forstår man hvorfor dette værk helt igennem er